

dc_252_11

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

A RÓMAI MAGYAR KÖVET JELENTI...

A magyar-olasz kapcsolatok története 1945-1956

Írta:

CSORBA LÁSZLÓ

Budapest
2011

I. CÉLKIT ZÉSEK

A magyar nép és az Appennin-félsziget lakóinak kapcsolatai jó ezeregyszáz esztendő óta, ám ennek a roppant távlatnak éppen századrészával foglalkozik ez az értekezés. A magyar-olasz viszony tartalma, jelentése koronként természetesen változó volt, így mindig más okból érdemelte meg a tudomány figyelmét. A választott periódusban például a gazdasági és a politikai érintkezés nem volt különösebben erős, ám a kulturális kapcsolatok sokévszázados folyamata alighanem egyik legkiemelkedőbb szakaszához érkezett el az 1940-es évek második felében, a Római Magyar Akadémia akkori tevékenysége révén. Egyházi vonatkozásban pedig azért hallatlanul fontos ez az időszak, mert a katolikus világegyház központjával ápolt korábbi nagyon jó viszonyt ekkortól a legélesebb konfliktusok sorozata váltotta fel. Magyar oldalon a demokratikus remények pár évig tartó virágzásának, a kommunista pártállami diktatúra kiépülésének, majd a diktatúra válságba kerülésének lehetünk tanúi, míg az olasz fél elsősorban a Nyugat gazdasági, társadalmi, politikai és katonai együttműködésébe való, fokozatos reintegráció koraként tartja számon ezt az időszakot. Elsősorban tehát azért izgalmas ez a kor, mert alapvető változások zajlottak le viszonylag rövid idő alatt, hogy azután hosszú időre meghatározzák a következő, nyugalmasabb periódus mozgási lehetőségeit.

Két hagyományos történeti részdiszciplína, a kapcsolattörténet és a diplomáciatörténet már viszonylag régóta kidolgozta annak mérlegelési módszereit, hogy a követségi és a külügyi iratok milyen mértékben alkalmasak az embercsoportok és az államok történetének valamilyen mértékű rekonstrukciójára. Ennek figyelembevételével jelöltem ki e kötet tárgyát: az 1945-1956 közötti korszak magyar-olasz kapcsolatainak *problématörténetét* tekintetem át.

Könnyű belátni, hogy valamelyik a történettudomány által még kevésbé kutatott témakör jobb, alaposabb megismeréséhez a rá jellemző problémák számbavétele, jellemzése, csoportosítása, stb. igen hasznos, a további vizsgálatokat sokban segít kiindulás lehet. Ez a helyzet az 1945-1956 közötti időszak magyar-olasz kapcsolataival is. Ugyanakkor a megvizsgálandó források hatalmas mennyiségével szembeesülve, viszonylag hamar két felismeréssel kellett számot vetnem. Egyfelől beláttam: hogy az észszerű terjedelmi korlátok miatt nem lehetséges a két oldal teljesen egyenrangú, párhuzamos bemutatása. Másfelől azonban arra is rájöttem, hogy éppen a problémaközpontúság miatt ez nem is feltétlenül szükséges. Ezt a munkát bizonyára meg lehetett volna írni "a budapesti olasz követ jelenti..." címmel is. Vagyis vállalni kellett azt a módszertani megoldást, hogy csupán az egyik fél irathagyatékát kezeljem törzsanyagként, és azt egészítem ki a másikéval, annak érdekében, hogy a problémák összessége valóban egybegyűjthető legyen. Bizonyára érthető az a döntésem, hogy a magyar anyagot vettem törzsanyagnak és az olasz dokumentációt referenciának, amely nélkül persze a teljes kép kialakítása lehetetlen lett volna. De ismétlem: módszertanilag bizonyára ugyanilyen jó lett volna az ellenkező eljárás választása is.

A tárgykör historiográfiáját viszonylag könnyen áttekinthetjük, mivel a kutatók érdeklődését eddig kevésbé keltette fel ez a terület. A témának szentelt önálló iratkiadás nincsen, csupán egyetlen (érdekes, de szükségképpen töredékes képet

adó) fejezet a korszak kulturális külkapcsolatait bemutató forráskiadványsorozatban. A kortársak visszaemlékezései is viszonylag csekély számban láttak eddig napvilágot, ám így is témáikat, szempontjaikat stb. tekintve többféle típusba sorolhatók. Elsők között említendőek a korszakban szolgált hét misszióvezetők közül két követ, Kertész István és Tolnai Gábor memoárjai. Mivel a negyvenes évek második fele egyben a Római Magyar Akadémia tevékenységének egyik virágkora, így az ösztöndíjas, tanulmányutas írók (pl. Lengyel Balázs, Csorba Győző, Karinthy Ferenc, Cs. Szabó László, stb.) visszaemlékezései is értékes forráscsoportot alkotnak. Cs. Szabó írásainak egy része már az emigráns élményeit is érinti. Amiként ezek a művek tartoznak Márai Sándor naplói, stb., korabeli versei és híres regénye, a korfestés és életrajzi elemekben gazdag *San Gennaro vére* is. De rendhagyó sorsú elbeszélők is ránk hagyták emlékeiket: megemlíthetjük közülük pl. a *Micimackó* világhírű latinra fordítóját, a poliglott és polihisztor Lénárd Sándort, azután a Római Magyar Akadémia egykori gondnokának képzőművészként ismertté váló lányát, Giovanna Onorit, vagy a neves festő, Székely István lányát, az emigránsként "irodalmi szalon" működtető Székely Zsuzsát.

A levéltári és az elbeszélő forráskiadások gyér számának megfelelően nincs ma még önálló monográfia, amely a magyar-olasz kapcsolattörténetet a fejezetét vizsgálná, csupán nagyobb áttekintő munkák részfejezeteiben találunk a korszaknak szentelt pár oldalt vagy pár bekezdést, pl. Pankovits József, Horváth Jenő, Szabó Gyula vagy Szabó Csaba tollából. Szaktanulmányokkal mennyiségileg már jobban állunk, mégpedig elsősorban az egyháztörténet és a művelődéstörténet terén. A tucatnyi szerző munkái azonban szinte kivétel nélkül az utóbbi két évtizedben születtek, és nem képeznek olyan "irodalmat", amelynek szemléleti sajátosságait külön lehetne elemezni. Egyedül a Mindszenty József bíboros tevékenységével kapcsolatos munkák alkotnak viszonylag önálló csoportot, ám ezek klasszikus vitakérdései az általam vizsgált periódust követő időszakokkal kapcsolatosak, így historiográfiai bemutatásuk és értékelésük nem tartozik a kötet tárgyához. Külön említésre érdemes azonban, hogy az 1947-49 közötti években mennyi érintkezési pont van a magyar személyek, események stb. révén a párizsi követséggel, így olasz vonatkozásban is komoly haszonnal forgatható a Károlyi Mihály levelezését közreadó sorozatból a Hajdú Tibor által összeállított V. és VI. kötet. Másfelől kiemelésre érdemes, mennyire adatgazdag Németh László tanulmánysorozata, amely a római magyar egyházi mikrovilágnak többek között ezt a korszakát is feldolgozta. Saját kutatásaimból elsősorban a Római Magyar Akadémiáról, a Pápai Magyar Egyházi Intézettről és a Fraknoi-villáról írott tanulmányaimra támaszkodhattam.

Mivel 1870 (Róma elfoglalása és a pápai állam megszűnése) után az olasz állam kezdetben egyoldalúan, majd a lateráni szerződés (1929) alapján a pápa garantálta a Szentszék (1929 óta: Vatikánváros Állam) kvázi szuverenitását, szorosabb nemzetközi jogi szempontból nézve a vatikáni kapcsolatok nem képezik részét a magyar-olasz viszonyoknak. A második világháború után azonban az 1920 óta fennálló magyar-vatikáni diplomáciai kapcsolat megszakadt, mert a szovjet közvetített szovjet nyomásra Angelo Rotta pápai nunciust el kellett hagynia Magyarországot, a Rómában működő magyar szentszéki követség összes korábbi munkatársának pedig visszavonták a megbízatását és nem nevezték ki új diplomátáikat. Formális felmondás azonban nem történt és az évtized végéig történtek is erőfeszítések a viszony normalizálására. Közben azonban kialakult az a gyakorlat, hogy a magyar állam az olaszországi külképviselet segítségével intézett különféle, a magyar

katolikus egyházat érintő ügyeket Rómában, és ez lett azután a kapcsolattartás egyik fontos formája a következő időkben is. A titkosszolgálati tevékenységben is elválaszthatatlanul fonódott össze az "olasz vonal" és a "vatikáni vonal". Így a vizsgált korszakban a vatikáni kapcsolat a magyar-olasz viszony integráns részének tekinthető, és kutatómódszertanilag közös témaként kezelhető és kezelendő.

II. MÓDSZER

A kiadott források csekély száma és a szerény szakirodalmi feldolgozottság miatt a jelen áttekintés sok szempontból úttörő jellegűnek és jelentősnek tekinthető, mert eddig ismeretlen, nagy mennyiségű levéltári forrásanyagra épül és a benne foglalt új adatokat elsőként teszi hozzáférhetővé a kutatás számára. Ennek révén elsőleges segítséget kínál a történészeknek, honnan érdemes elindulniuk, hol érdemes mélyebbre ásniuk, ha pl. a politikai vagy a gazdasági érintkezés, a menekültek és disszidensek ügyei, a pártkapcsolatok, az egyház és állam viszonya, a tudományos és kulturális érintkezés stb. valamelyik részproblémáját szeretnék jobban megérteni, részletesebben tanulmányozni.

A kötetbe foglalt információkat első sorban a római magyar követség 1945-1956 közötti iratanyagából gyűjtöttem, amelyet a Külügyminisztérium fondjának részeként a Magyar Országos Levéltár (MOL) őriz. E "törzssanyag" kiegészítése érdekében szintén a MOL gyűjteményeiben átnéztem a Római Magyar Akadémia tevékenységével kapcsolatos iratokat, továbbá a Külkereskedelmi Minisztérium fondjában az olasz reláció gazdasági kapcsolatairól fennmaradt dokumentációt. Feldolgoztam továbbá Rómában az olasz Külügyminisztérium Történeti-Diplomáciai Levéltára magyar referatúrájának ugyanebből a periódusból származó, teljes iratanyagát (Ministero degli Affari Esteri, Archivio Storico-Diplomatico, Affari Politici 1945-1950, 1950-1957, Ungheria). Emellett az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában elsőként lapoztam át a római követségen 1951-től megkötött hírszerzési rezindentúra munkadossziéinak jelenleg hozzáférhető köteteit. Ezek sorozata nem teljes ugyan, mégis alkalmas arra, hogy segítségével immár viszonylag átfogóan be lehessen bemutatni, milyen célokkal, milyen módszerekkel, milyen felépítésben stb. megkötött a felderítő-hírszerző-kémelhárító tevékenység az 1950-es években a szocialista Magyarország egyik nyugati követségén. Az így felkutatott iratanyagot azután kiegészítettem a Budapesti Főváros Levéltárában, az esztergomi Prímási Levéltárban, a Hadtörténeti Levéltárban, az Open Society Archivumban, a Lukács Archivum és Könyvtárban, az Eötvös Kollégium Levéltárában, a Pápai Magyar Egyházi Intézet archívumában, az 1956-os Intézet Oral History Archivumában, az MTA Könyvtára Kézirattárában, továbbá az Archivio Centrale dello Stato (Róma) egyes fondjaiban talált dokumentumokkal.

Mivel a gazdasági csere sok apró részletei nem képezték a vizsgálat tárgyát, így inkább csak azokon a pontokon foglalkoztam velük, ahol az általános kapcsolatok kérdéskörében valamiért nagyobb jelentőséget kapott ez a témakör. Az átfogó forgalmi adatokat viszont külön táblázatba, illetve szemléltető grafikonba foglaltam, hogy világosan áttekinthető legyenek az érvényesülő tendenciák.

III. EREDMÉNYEK

Az 1945-1956 közötti korszak magyar-olasz kapcsolatainak *problématörténetét* áttekintve, az anyaggal való sokéves foglalkozás sem tette lehetővé, hogy értekezésemben a vizsgált tizenegy esztendő során felbukkanó száz és száz izgalmas és fontos esemény, s t nemegyszer eseményfolyam minden részletét végigkövessem. De úgy vélem, a források alapján a két nép és a két ország történetének ebb l a korszakából a megjelen gondok, konfliktusok, alapvet nézeteltérések (nagyéha: vélemény-egyezések) viszonylagos teljességét sikerült összegyűjtenem és . persze változó részletességgel . bemutatnom.

Megítélésem szerint a dolgozat három témakörben hoz új eredményeket múltismeretünk tudományos gyarapítása terén.

1) A magyar-olasz kapcsolattörténet körében elvégzi egy teljes korszak . az 1945-56 közötti periódus . alapszint áttekintését, a két ország vonatkozó legfontosabb külügyi iratcsoportjainak számbavétele alapján, megadva a nélkülözhetetlen kiindulási pontokat a témakör bármilyen irányú további. részletesebb vizsgálata számára. Az elemzésben . tekintettel az ekkoriban is továbbél tradíciókra . kiemelt figyelmet kaptak a kulturális-m vel dési, illetve az egyházpolitikai érintkezés problémái.

2) Els ként mutatja be az 1950-es évekb l egy magyar követség életében a hírszerz rezidencia m ködését, a titkosszolgálati központi célkit zések gyakorlati érvényesülésének részleteit, e sajátos mikrovilág szerkezetét olyan többdimenziós szemlélettel, amelynek érvényesítésére csak pár éve, az állambiztonsági iratanyag kutatási korlátozásainak felszabadulásával nyílt meg a lehet ség.

3) Miközben részletesen feltárja a kommunista magyar államhatalom és a Pápai Magyar Egyházi Intézet közötti konfliktus eseménytörténetét mint a katolikus egyház elleni diktatórikus támadássorozat párhuzamos, római shadm veletét+, egyben . minden korábbinál szélesebb forrásbázisra támaszkodva . elemzi a Pápai Magyar Egyházi Intézet bonyolult jogi helyzetét, igyekszik tisztázni eredetét, számbavenni és értékelni a mindezekr l folytatott évtizedes vitákban szembenálló ellenfelek érveit és cselekedeteit, egyben arra is törekedve, hogy el lehessen oszlatni több olyan félreértést, ami e kérdéskör elfogulatlan tárgyalását mindmáig nehezíti.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS KÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895-1995). Bp. 1998. HG és Társa Kiadó. (Szerk.) 151 old.

Cento anni al servizio delle relazioni italo-ungheresi. Gli istituti ungheresi scientifici, culturali ed ecclesiastici di Roma (1895-1995). Testo a cura di László Csorba. Bp. 1998. HG és Társa Kiadó. 151 old.

Un capitolo della storia dell'Accademia d'Ungherese: la sezione culturale della legazione situata in Via Giulia. In: *La civiltà ungherese e il cristianesimo.* Atti del IVO Congresso Internazionale di Studi Ungheresi Roma-Napoli 9-14 settembre 1996. Bp. 1998. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. 418-433. old.

A Római Magyar Akadémia megalapítása és els évei (1895-1922). In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában.* Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 7-18. old.

Fondazione dell'Istituto Storico Ungherese a Roma (1895-1922). In: *Cento anni al servizio delle relazioni italo-ungheresi. Gli istituti ungheresi scientifici, culturali ed ecclesiastici di Roma (1895-1995).* Testo a cura di László Csorba. Bp. 1998. HG és Társa Kiadó. 7-18. old.

A Római Magyar Akadémia története 1945 után. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában.* Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 45-68. old.

Storia dell'Accademia d'Ungheria a Roma dopo il 1945. In: *Cento anni al servizio delle relazioni italo-ungheresi. Gli istituti ungheresi scientifici, culturali ed ecclesiastici di Roma (1895-1995).* Testo a cura di László Csorba. Bp. 1998. HG és Társa Kiadó. 45-68. old.

A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-t I napjainkig. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában.* Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 75-94. old.

La storia dell'Istituto Pontificio Ecclesiastico Ungherese a Roma dal 1945 fino ad oggi. In: *Cento anni al servizio delle relazioni italo-ungheresi. Gli istituti ungheresi scientifici, culturali ed ecclesiastici di Roma (1895-1995).* Testo a cura di László Csorba. Bp. 1998. HG és Társa Kiadó. 75-94. old.

A Fraknoi-villa . a Magyar Köztársaság Szentszék melletti Nagykövetségének székhelye. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2000.* Szerk. Zombori István. Bp. 2001. 113-135. old.

Magyar emlékek Itáliában. Bp. 2003. Benda-Foto. 261 old.

Ricordi ungheresi in Italia. Bp. 2003. Benda-Foto. 261 old.

Jen Koltay-Kastner, ricercatore dei rapporti ungheresi del Risorgimento italiano. In: *Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi.* Numero speciale. Tra magiaristica e italianistica: cultura e istituzioni. A cura di József Pál. Róma-Szeged, 2005. Accademia d'Ungheria-Università degli Studi di Szeged. 52-58. old.

Lajos Pásztor, Studioso del Risorgimento. In: Anuario 2002-2004. Conferenze e convegni. A cura di László Csorba e Gyöngyi Komlóssy. Roma, 2005. Accademia d'Ungheria. 77-81. old.

Politica culturale e politica della ricerca scientifica all'inizio degli anni 60. Il caso dell'Accademia d'Ungheria in Roma. In: L'autunno del comunismo. Riflessioni sulla rivoluzione ungherese del 1956. A cura di Santi Fedele e Pasquale Fornaro. Messina, 2007. 103-112. old.

A Vasváry-gyűjtemény kincsei . a magyar-olasz kapcsolatok szemszögéb I. [2009] = http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/vasvary/newsletter/09jun/olasz.html

Egy polgár sétái a Virgilio-parkban. In: Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek. Szerk. Császtvay Tünde, Nyerges Judit. Budapest, 2009. 103-119. old.

A Római Magyar Akadémia és a tudománypolitika az 1960-as évek elején. In: Magyar Történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Budapest, 2011. ELTE Eötvös Kiadó . MTA Társadalomkutató Központ. 293-299. old.